

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

The Review of the Faculty of Divinity
University of Çukurova

Sayı : 1

Cilt: 1

Yıl: 1

2001

Mevkûf Hadisler ve Hükmen Merfû' Kavramı

Dr. Muhammet Yılmaz*

A- Mevkûf Hadisler

Kaynağı (söyleyeni) açısından hadisleri taksime tabi tuttuğumuzda, metni Hz. Peygamber'e ait rivayetlere *merfû'*, sahâbeye ait rivayetlere *mevkûf*; tâbiûna ait rivayetlere de *maktû'* hadis denildiğini biliyoruz. Ayrıca mevkûf hadis, en yaygın şekliyle, isnadı sahâbede kalan rivayetler olarak tanımlanabilir. Ancak bu tür rivayetlerin tamamının sahâbenin söz, fiil ve uygulamaları olduğu da tartışılmıştır. Zira, isnadı sahâbede kalmakla birlikte esasen Hz. Peygamber'e ait rivayetler de mevkûf kategorisinde değerlendirilebilmektedir. O halde bu rivayetlere, isnadı sahâbede son bulunduğu için mevkûf mu diyeceğiz? Asıl itibariyle Hz. Peygamber'e ait olma durumlarına göre merfû' mu diyeceğiz? Yoksa bu tür haberlere rivayet şekli itibariyle mevkûf, muhteva bakımından merfû' ismini mi vereceğiz?

İşte biz bu çalışmamızda öncelikle mevkûf hadisin tanımı ve nitelikleri üzerinde duracak, daha sonra da merfû' hadisle ilgisini ve bu çerçevede geliştirilen hükmen merfû' kavramını ele alacağız.

I- Mevkûf Hadisin Tanımı ve Nitelikleri

Sözlükte “durdurmak” anlamına gelen “VKF” kökünden ism-i mef'ul kalıbında türetilmiş bir isim olan ve “durdurulmuş” anlamına gelen *mevkûf* kelimesi¹, hadis ıstılâhında “bir haberin isnadının, Hz. Peygamber'e kadar ulaşmayıp, sahâbede son bulması; yani orada durdurulması” demektir. Bu şekilde bir haberi, sahâbede durdurarak rivayet etmeye *vakf*, böyle yapan râviye de *vâkıf* denir.² Bununla ilgili olan “vakafehû” kelimesi ise, “Falanca, hadisi falancaya varınca durdurdu” demektir. Dolayısıyla bir hadis rivayet edildikten sonra “vakafehû” denilmiş ise,

* Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IX, 359.

² Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 416.

râvinin, isnadı Hz. Peygamber'e kadar ulaştırmayıp, sahâbede bıraktığı; bir başka deyişle de o hadisin mevkûf olarak rivayet edildiği ifade edilmiş olur³.

Şu halde *mevkûf hadisi*; “muttasil veya munkatı’ olarak sahâbeden rivayet edilen söz, fiil veya buna benzer rivayetler” olarak tanımlayabiliriz.⁴ Görüldüğü gibi burada rivayet sahâbede kalmakta ve Rasûlullah'a ulaşmamaktadır.⁵ Bu tarifteki, *buna benzer* tabirinin, sonraki kaynaklarda daha ziyade *sahâbenin takriri* olarak ifade edilmiş olduğunu da söyleyebiliriz.⁶ Bununla birlikte, sahâbe takrirlerinin mevkûf hadis sınırı içine girip girmediği şüphelidir.⁷

Bu noktada şunu hatırlatmakta fayda görüyoruz: Horasan alimleri mevkûfu “eser”, merfû'u ise “haber” olarak isimlendirirken; muhaddisler, her ikisini de “eser” olarak nitelendirmişlerdir. Hatta muhaddis, esere nispet edilerek “eserî” adını da almıştır. Aynı şekilde “esertü'l-hadise” tâbiri “hadisi rivayet ettim” mânâsında kullanılmıştır.⁸ Horasan alimlerinden Ebu'l-Kâsım el-Fûrânî(ö.461/1069)'nin: “Fakihler, Rasûlullah'dan rivayet edilenlere *haber*, sahâbeden rivayet edilenlere ise *eser* demektedirler” dediği nakledilmektedir.⁹ Bazı kaynaklarda bu ifade, bir kısım Şâfiî alime nispet edilmektedir.¹⁰ Nevevî (ö. 676/1277), muhaddislerin, merfû'yahut

³ Aynı yer.

⁴ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-Hadîs*, s. 41-42; Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr*, s.27; Cürçânî, *ed-Dîbâcü'l-Müzehheb*, s. 53; Kâsımî, *Kavâ'idü't-Tahdîs*, s.130; 'Irâkî, *et-Takyîd ve'l-İdâh*, s. 67; *Şerhu Elfıyyeti'l-'Irâkî*, I, 123; Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadîs*, s. 43; Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 99.

⁵ İbnü's-Salâh, *Age*, s.41-42; 'Irâkî, *et-Takyîd*, s.67.

⁶ Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, I, 185; Naim, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I (Mukaddime), 135; Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 275; Yardım, *Hadîs I*, s. 37; Hasenî, *el-Menhelül-Latîf*, s. 38.

⁷ Yardım, *Hadîs I*, s. 37. Mevkûf tabiri, mutlak anlamda sahâbîye ait sözler ve fiiller için kullanılırsa da bazen bir kayıtle sahâbe dışında herhangi tâbiî veya râvi için de kullanılmıştır. Meselâ, bir râvi, bazı hadisleri rivayet ettikten sonra, “hadîsu kezâ ve kezâ vakafêhü fulânun alâ 'Atâ ev 'alâ Tâvûs” (falanca şu hadisleri 'Atâ'ya, ya da Tâvûs'a mevkûf kıldı); veya "mevkûfun 'alâ 'Atâ" (bu hadis 'Atâ üzerine mevkûfdur) ve benzeri sözler kullanılırsa isnadın 'Atâ'ya ya da Tâvûs'a kadar geldiğine işaret eder. Bu durumda mevkûf tabiri istilah manasında değil, sözlük manasında kullanılmış demektir (İbnü's-Salâh, *Age*, s.41; Nevevî, *et-Takrîb*, s.27; *İrşâd* s.75; Süyûtî, *Age.*, I, 185; İbn Kesîr, *el-Bâ'is*, s.49; 'Irâkî, *et-Takyîd*, s.67; Koçyiğit, *Age.*, s.276; Uğur, *Age.*, s.275).

⁸ İbnü's-Salâh, *Age*, s. 41; Nevevî, *et-Takrîb*, s. 27; *İrşâd*, s. 76; İbn Kesîr, *Age*, s. 39; Tehânevî, *Age.*, s. 29,30; Hatîb, *Usûlü'l-Hadîs*, s. 380

⁹ İbnü's-Salâh, *Age*, s. 41; 'Irâkî, *et-Takyîd*, s. 67; *Şerhu Elfıyye*, I, 123.

¹⁰ Ensârî, *Fethu'l-Bâkî*, I, 123.

mevkûf olsun bütün rivayetleri "eser" diye isimlendirdiklerini söylerken¹¹, İbn Hacer (ö. 852/1448), *Nuhbetü'l-Fiker*'de, hem mevkûfa hem de maktû'a¹² "eser" denildiğine işaret etmektedir.¹³

İbn Kesîr (ö. 774/1373), sahâbeden rivayet edilen haberlere "eser" denilmesinden hareketle, birçok alimin, "Câmi" niteliğindeki kitaplarını "*es-Sünen ve'l-Âsâr*" şeklinde isimlendirdiklerini ifade etmekte ve Tahâvî (ö. 321/933) ile Beyhakî (ö. 458/1066)'nin "*es-Sünen ve'l-Âsâr*" adlı eserlerini buna misal olarak göstermektedir.¹⁴

Hadis Usûlü konularını 52 çeşide ayıran ve beşinci çeşit olarak mevkûf rivayetleri zikreden Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014), "mevkûf hadîs" tabiri yerine "mevkûf rivayetler" ifadesini kullanmış ve mevkûf rivayetleri de kendi içerisinde beş kısımda ele almıştır. Bunlar:

1- Sahâbede kaldığı halde, hadis metni içerisinde "Rasûlullah" kelimesinin zikredilmesinden dolayı, hadis ilminin inceliklerini bilmeyenlerin, müsned zannettikleri rivayetler.¹⁵

Rivayet edildiğine göre Muğîre b. Şu'be şöyle demiştir: "Rasûlullah'ın ashâbı,(ziyaret için evine gittiklerinde) kapısına parmaklarıyla vururlardı."¹⁶ Bu haberin metninde "Ashâb" kelimesinden sonra "Rasûlullah" kelimesi zikredildiği için¹⁷ müsned zannedilmiştir.¹⁸ Bu tür rivayetleri, sahâbeden biri, arkadaşlarının fiili olarak anlatmaktadır. Hiçbir sahâbî bu haberi Rasûlullah'a isnad etmemiştir, dolayısıyla bu tür rivayetler mevkûfdur.¹⁹

İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), sahâbenin devamlı olarak yaptığı fiillere Rasûlullah'ın vâkıf olmasının daha uygun olacağından hareket ederek, bu tür

¹¹ Nevevî, *İrşâd*, s. 76; Zekeriyya el- Ensârî, *Fethu'l-Bâkî*, I, 123.

¹² Tâbiûn'dan nakledilen söz ve fiiller.

¹³ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 78.

¹⁴ İbn Kesîr, *Age*, s. 39.

¹⁵ Hâkim, *Ma'rîfetü 'Ulûmi'l-Hadîs*, s.19

¹⁶ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 371, H.No: 1080

¹⁷ Metnin aslı "Kâne ashâbu Rasûlillah..." şeklindedir.

¹⁸ Hâkim, *Age*, s.19, İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-Usûl*, I, 120 Ayrıca Nevevî, Hâkim'le birlikte Hatîb'in de bu hadisi mevkûf olarak kabul ettiklerini belirtmektedir. Bkz. Nevevî, *İrşâd*, s. 77.

¹⁹ Hâkim, *Ma'rîfe*, s.19. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *Age*, I, 120.

hadislerin merfû' olduğunu söylemiştir.²⁰ Nevevî de bu görüştedir.²¹ Süyûtî (ö. 911/1505) ise, bu gibi hadislerin lafzen müsned olmayıp mânâ yönüyle müsned olduğunu söyleyerek iki görüşün arasını bulmaya çalışmıştır.²²

2- Hadis alimleri tarafından, sahâbede kaldığı kolayca anlaşılan, isnadda her hangi bir râviyi atlamaksızın sahâbeye kadar rivayet edilen mevkûf haberler. Burada, hadisi rivayet eden râvi, sahâbîye ulaşınca, "(sahâbî) şöyle şöyle yapıyordu" veya "şöyle şöyle diyordu" veyahut "şöyle emrediyordu" gibi ifadeler kullanır.²³ İşte, Hâkim'in bu "mevkûf" tanımı daha sonraki kaynaklarda esas alınmış ve bu tanımdan hareketle "mevkûf hadîs" denildiğinde genellikle sahâbenin söz, fiil ve takrirleri anlaşılmıştır.

3- Sahâbe tefsiri olarak kabul edilen mevkûf rivayetler. Hâkim, Abdullah b. Ebi'l-Huzeyl'den, Ebû Hureyre'nin, Müddessir sûresinin 29. âyetini (*Levvâhatün li'l-beşer*) "Kıyamet günü Cehennem onları karşılar ve bir defada yakıp yok eder, kemik üzerinde hiçbir et parçası bırakmaz" şeklinde tefsir ettiğini nakletmekte ve bu gibi mevkûf rivayetleri, sahâbe tefsiri olarak kabul etmektedir.²⁴ Hâkim, sebab-i nüzûlle ilgili olmayan sahâbe tefsirlerinin mevkûf olduğunu kabul etmekle birlikte; Câbir'den nakledilen "Yahudiler; kim hanımına, arkadan yaklaşırsa, (doğacak) çocuk şaşı olur diyorlardı; bunun üzerine 'kadınlarınız sizin için bir tarladır'²⁵ âyeti nazil oldu"²⁶ gibi rivayetlerin, baştan sona müsned olduğu ve mevkûf olmadığını belirterek şöyle demiştir. "Vahye, Kur'ân'ın nüzûlüne şahit olan bir sahâbinin, bir âyetten bahsederken, 'bu âyet şurada şu sebeble nazil oldu' demesi, müsned hadistir."²⁷

²⁰ İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-Hadîs*, s. 44.

²¹ Nevevî, *Takrîb*, s. 28.

²² Süyûtî, *Age.*, I, 187. Ayrıca bkz. Nevevî, *İrşâd*, s. 77.

²³ Hâkim, *Age.*, s.19; İbnü'l-Esîr, *Age.*, I, 120.

²⁴ Hâkim, *Age.*, s.20.

²⁵ Bakara, 223.

²⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 517; Tirmizî, *Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 3 (V, 215) Had. No: 2978; İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh, 29 (I, 620), Had. No: 1925

²⁷ Hâkim, *Age.*, s. 20. Sahâbenin Kur'an tefsiri ile ilgili sözlerinin mevkûf hadis mi olduğu yoksa merfû' hükmünde mi kabul edilmesi gerektiği tartışma konusu olmuştur. Genel olarak, sahâbenin, âyetin nuzûl sebebi veya buna benzer bir durumla ilgili tefsiri Merfû' hadis olarak kabul edilirken; bunların dışında yapmış oldukları tefsirler mevkûf

4- Sahâbeye ulaşmadan önce mürsel olan mevkûf rivayetler. Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakup, Bahr b. Nasr, Abdullah b. Vehb, Muhammed b. Amr, İbn Cüreyc, Süleyman b. Mûsâ el-Eşdak'dan rivayet edildiğine göre Câbir b. Abdillâh şöyle demiştir: "Oruç tuttuğunda, kulağın ve gözün haramlara karşı; dilin de yalana karşı oruçlu olsun. Hizmetçiye iyi davran. Vakar sahibi ve olgun ol. Oruçlu gününle, oruç tutmadığın gün bir olmasın."²⁸

Hâkim, yukarıda sened zinciri verilen bu rivayetin, bu ilmin inceliklerini bilmeyen birisi tarafından Câbir'de mevkûf zannedilebileceğini belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: "Oysa bu hadis, mevkûf olmakla birlikte, 'vakf' dan önce mürseldir. Zira hadisin râvilerinden Süleyman b. Mûsâ el-Eşdak (ö. 119/737), Câbir (ö.78/697)'den hadis işitmediği gibi; onu görmemiştir de. Diğer birçok hadiste bu iki şahıs arasında 'Atâ b. Ebî Rebâh (ö.114/732) vardır. Bu rivayette Süleyman b. Mûsâ, aradaki 'Atâ b. Ebî Rebâh'ı atlayarak (yani tebe-i tâbiünden birisi tâbiîyi atlayarak) hadisi sahâbîde mevkûf kılmaktadır."²⁹

5- Asıl itibariyle müsned olmakla birlikte, bazı râvilerin senedi kısaltarak Hz. Peygamber'e isnad etmedikleri rivayetler.³⁰

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed el-'Anberî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrahim el-'Abdî, Ümeyye b. Bistâm, Yezîd b. Züray', Ravh b. el-Kâsım, Mansûr, Rib'î b. Hirâş'dan rivayet ettiğine göre Ebû Mes'ud (el-Ensârî) şöyle demiştir: "İnsanların, (İlk) peygamberlik sözlerinden idrak ettiklerinden birisi de (şudur): "Utanmazsan dilediğini yap."³¹

Hâkim, bu rivayeti, Sevrî, Şu'be ve bunların dışında bazı alimlerin Mansûr'dan Rasûlullah'a isnad ettiklerini söylerken, Ravh b. el-Kâsım'ın, Ebû Mes'ûd'a vakfettiğini belirtmektedir. Hâkim, bu tür hadislerin oldukça çok olduğunu ve bunların senedlerinin de ancak hadis tenkitçileri tarafından

---

sayılmıştır (Nevevî, *İrşâd*, s. 78; İbn Kesîr, *Age.*, s.40; 'Irâkî, *Şerh*, I, 132,133; Hatîb, *Usûl*, s.381)

²⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 271.

²⁹ Hâkim, *Age.*, s.20-21.

³⁰ Hâkim, *Age.*, s.21; İbnü'l-Esîr, *Age.*, I, 120.

³¹ Krş. Buhârî, *Sahîh*, Enbiyâ, 54, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 209 Ebû Dâvûd, *Sünen*, Edeb, 6; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 371; Beyhakî, *Sünen*, X, 192.

bilinebileceğini ilave ederek, bu tür haberlerin mevkûf sayılmayacağını vurgulamaktadır.³²

Burada, mevkûf hadiste isnad meselesi üzerinde de kısaca durmakta fayda görmekteyiz. Zira Hz. Peygamber'in hadisleri gibi, sahâbeden rivayet edilen haberler de sened itibariyle ya muttasıl ya da munkatî' olarak değerlendirilmektedir.³³ Mevkûf hadislerden isnadı sahâbîye kadar muttasıl olarak gelen rivayetlere "mevsül mevkûf" denilirken, isnadı muttasıl olmayanlara ise, "mevsül olmayan mevkûf" nitelendirilmesi yapılmaktadır.³⁴ Esas itibariyle mevkûf haberlerde, isnadın sahâbîye kadar muttasıl olarak gelmesi genel olarak şart koşulmamış ise de; bazı alimlerin, isnadın kesintisiz olarak sahâbîye kadar ulaşmasını şart koştuklarını görmekteyiz.³⁵ Ancak bu görüş çoğunluk tarafından itibar görmemiş, isnadı ister muttasıl olsun, ister olmasın, sahâbe sözlerinin hepsine mevkûf hadis denilmiştir. Hadis kaynaklarında mevkûf rivayetlere delalet eden tabirler ise genel olarak şöyledir: "Kâle İbnü Abbâs, ev fe'ale, ev karrara kezâ (İbn Abbâs şöyle dedi, şöyle yaptı veya falan şeyi şöyle tkrir etti)." "Câe 'an İbni Abbâsin mevkûfen (İbn Abbâs'dan mevkûf olarak rivayet olunur ki)." "Hüve mevkûfun 'alâ İbni Abbasin (bu hadis, İbni Abbas'a varınca mevkûfdur, yani senedi oraya dayanmış, öteye geçmiyor)"³⁶ Ayrıca, tâbiündan birinin "Ömer İbnü'l-Hattâb şöyle dedi", yahut "şöyle yaptı", "önünde şöyle hareket edildi, onu reddetmedi" demesi de, o haberin mevkûf olduğuna delalet etmektedir. Ancak burada sahâbeden rivayet edilen bu gibi haberler, Hz. Peygamber zamanına izafe edilirse veya Hz. Peygamber'den öğrenilen herhangi bir meseleye isnad ederse, bunlara hükmen merfû' dendiğini³⁷ de hatırlatmalıyız.

II- Mevkûf Hadisin Zayıf ya da Mevzû' Olması

Sahih ve *Hasen* hadis şartlarına sahip olmayan hadislere zayıf hadis denilmesinden hareketle, "mevkûf hadis" in de mürsel, munkatî', mu'dal, müdelles,

³² Hâkim, Age., s.21

³³ İbnü's-Salâh, Age, s.41; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 115

³⁴ İbnü's-Salâh, Age, s.41.

³⁵ Hatîb, Age., s.380

³⁶ Naim, Age, I, 135.

³⁷ Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s.115

mu'allak, muzdarib, maktûb, münker, metrûk, maktû' hadis çeşitleri gibi zayıf hadisler kategorisinde ele alındığını söylemek durumundayız.³⁸ Ancak bu hadis çeşitleri arasında yerine ve durumuna göre zayıflık bakımından farklar olduğu da bilinen bir gerçektir. Zira bir hadisin sıhhat veya zayıflığı, o hadisin isnâdının veya râvilerinin durumuna göre değişmektedir.³⁹

Mevkûf hadisin, zayıf hadisler içerisinde yer almasının en büyük sebebi, bu hadisin senedinin Rasûlullah'a ulaşmamış olması, yani senedinde inkita' (kopukluk) bulunmasıdır. Oysa "mevkûf", zaten senedi sahâbede kalan rivayetler için kullanılan bir terimdir. Başka bir deyişle, mevkûf hadis denildiğinde, bununla kastedilen, o rivayetın sahâbeye ait olduğudur. Dolayısıyla, senedin Hz. Peygamber'e ulaşmaması mevkûf rivayet için tabii bir durumdur.

Sahâbe söz, fiil ve takrirlerine mevkûf isminin verilmesi, daha çok isnadın sahâbede son bulması ve Hz. Peygamber'e ulaşmamış olmasına bağlanmakla birlikte, bu hususta farklı yaklaşımlar da vardır. Bunlardan en çok dikkatimizi çeken ise şudur:

"Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri nasıl 'merfû' sıfatı ile ifade edilmek istenmişse; ashâbın söz ve fiilleri de 'mevkûf' sıfatı ile ifadelendirilmek istenmiştir. Bu sıfat da, merfû'da olduğu gibi, senedin değil sözün sıfatıdır. Bu sebeble, bazı kaynakların kaydettiği, 'sahâbe sözlerine mevkûf denilmesi, isnadın sahâbede son bulması ve onun Hz. Peygamber'e ulaşmaması sebebiyledir' ifadesi de üzerinde düşünülmesi gereken bir görüştür. Merfû' hadis için ileri sürülen bu mülahaza, ancak şöyle bir durum için geçerli olabilir. Meselâ, bir kaynaktaki sahâbe sözü olarak geçen bir metin, bir başka kaynaktaki senedi ile birlikte Hz. Peygamber'e izafe edilmiş ise, mevkûf olarak rivayet edilen bu birinci metin, merfû' vasfını kazanmış olur ki, işte bu gibi mevkûflar için yukarıdaki görüşü benimsemek uygun olabilir. Kaldı ki, ashâba dair bir sözün senedi kaydedilmemiş bulunabilir. Bu durum ise, ona, 'mevkûf hadis' olma vasfından bir şey kaybettirmez. Zira burada önemli olan husus, sözün senedi değil, onun kime ait olduğudur."⁴⁰

³⁸ Kâsımî, Age., s.130; Aydınlı, Age., s.163

³⁹ Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s.119

⁴⁰ Yardım, Age., s. 37

Buna göre bir hadisin, merfû', mevkûf veya maktû' olması, sıhhat yönüne tesir etmez. Sıhhat için başka şartlar aranmalıdır. Nasıl ki merfû' bir hadis, sahih olabileceği gibi zayıf veya mevzû' da olabiliyor, aynı şekilde sahâbeden nakledilen bir haberin de zayıf veya sahih olması mümkündür.⁴¹ Mevkûf bir hadise "sahihtir" demekle, onun Hz. Peygamber'e aidiyeti söylenmediği gibi, onunla amel etmenin vacip olduğu da belirtilmiş olmamaktadır.⁴²

Esasen sahâbe sözlerine hadis lafzının izafe edilerek kullanılması bir takım sakıncaları da beraberinde getirmiştir. Bu sakıncaların en büyüğü, bu sözlerin sıhhat bakımından değerlendirilmesi esnasında ortaya çıkmaktadır. Sahâbe sözlerinin, Hz. Peygamber'in hadisleri ile aynı kritere vurularak sahih-zayıf ikili ayrımı içerisinde değerlendirilmesi yanlış sonuçlar doğurmaktadır. Bu duruma dikkat çeken Ali Toksarı, şöyle demektedir: "Sahâbe sözlerini, söyleyen açısından ele aldığımızda bunların sahiplerinin sahâbe olduğunu ifade etmemiz, sıhhat noktasında ele alırken ise, bir nevi Rasûlullah'ın hadisleriymiş gibi değerlendirmeye tabi tutmamız, mantık ölçüleri içerisinde kabul edilecek hususlardan değildir. Şu halde bu sözler, inkita' ve ittisal bakımından ele alınırken bunların sahâbî sözü olduğu unutulmamalıdır. Diğer bir deyişle, sahâbî sözleri değerlendirilirken bunlar hakkında tatbik edilecek kurallar Hz. Peygamber'in hadislerinden farklı olmalıdır. Sahâbî sözlerini, sahâbîler tarafından söylenmiş sözler olarak ele alırsak, merfû' hadislerin değerlendirilmesinde olduğu gibi, duruma göre bunlar hakkında da sahih, hasen veya zayıf tabirlerini kullanabiliriz."⁴³

Konumuzla ilgili bir başka problem de mevkûf hadisin, mevzû' hadis ile ilişkilendirilmesi meselesinde ortaya çıkmaktadır. Ali Yardım, mevkûf veya maktû' diye bilinen bazı sözlerin, nakil konusunda fazla titiz davranmayan şahıslarca, Hz. Peygamber'in sözü olarak (merfû') kaydedildiğini belirtmekte ve şöyle demektedir: "Bu durum, hadis ve haberleri senediyle birlikte nakletme geleneğinin terkedilmeye başlandığı hicrî beşinci asır sonlarından itibaren kendini göstermektedir. Meselâ "kâle İbnü Abbas" ve "kâle Hasenü'l-Basrî" denileceği yerde, sahâbeden veya

⁴¹ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, II, 71

⁴² Naim, *Age*, I, 135

⁴³ Toksarı, "*Hadis İlmi Açısından Sahâbî Kavli ve Değeri*", s. 352

tâbiûndan birisine ait bir sözün başına “kâle Rasûlullah” ifadesi ilave edilerek, o söz, “hadis”; daha doğrusu “merfû‘ hadis” hüviyetiyle nakledilmiştir. Mevzûât ile meşgul olan müellifler ise, bu gibi sözlere, -Hz. Peygamber’in hadisleri arasında bulunmadığı için- “mevzû‘ hadis” hükmünü vermekte tereddüt göstermemişlerdir. Bu yüzden, “mevzû‘ hadis” hükmü verilmiş birçok sözün, gerçekte “mevkûf hadis” veya “maktû‘ hadis” yani sahâbe veya tâbiûn sözü olduğu görülecektir.⁴⁴

Diğer taraftan Ebû Hafs Ömer b. Bedr el-Mevsîlî (ö. 622/1225)'nin, mevzû rivayetleri kaydedenlerin, sahâbî, tâbiî veya tebe-i tâbiî sözü olduğu halde, "uydurma hadis" zannederek kitaplarına aldıkları haberleri “*Ma'rifet'l-Vukûf 'ale'l-Mevkûf*” ismini verdiği bir kitapta topladığı ve “Bu tür haberleri mevzû rivayetler arasında zikretmek yanlıştır. Zira, ‘mevzû‘ ile ‘mevkûf’ arasında büyük fark vardır” dediği de kaydedilmiştir.⁴⁵

B- Hükmen Merfû‘ Kavramı

I- Hükmen Merfû‘un Tarihi

İsnadı sahâbede kalmakla birlikte, Hz. Peygamber dönemine izafe edilen rivayetlere hükmen merfû‘ denmektedir. Başka bir deyişle, sahâbeden mevkûf isnadla rivayet edilen bir haberin, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerinden olması söz konusu ise, bu tür haberler merfû‘ haber hükmünde mütalaa edilmiştir. Nitekim sahâbenin “Hz. Peygamber döneminde şöyle derdik”, yahut “şöyle yapardık” diyerek yapılan işi veya söylenen sözü Hz. Peygamber dönemine izafe etmesi, o rivayetin merfû‘ hükmünü kazanmasına neden olmaktadır. Fakat böyle bir izafe yapılmamış, veya bu söz ya da fiilin merfû‘ olduğuna delalet edecek herhangi bir karine bulunmamış ise, o habere mevkûf demek gerekir.⁴⁶ Yine sahâbînin, herhangi bir fiil hakkında, Allah ve Rasûlü'ne taat veya ma'siyetle hükmetmesi de böyledir.⁴⁷ Aynı şekilde Hz. Peygamber'e isnad edilmemekle beraber sahâbenin veya tâbiûnun icthad eseri olarak söylemesi mümkün olmayan, fakat, Hz. Peygamber'e ait olduğu

⁴⁴ Yardım, Age., s.40 vd.

⁴⁵ Naim, Age., I, 136; Yardım, Age., s.41

⁴⁶ Koçyiğit, *Hadîs Usûlü.*, 275.

⁴⁷ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s.75

anlaşılan söz, fiil ve takrirler de merfû' hükmünde olan hadislerdendir. Mesela, herhangi bir sahâbî veya tâbînin kıyametle ilgili söylemiş olduğu bir söz, onun bu sözü, kendisine öğreten biri bulunmadıkça söyleyemeyeceği, o birinin de Hz. Peygamber'den başkası olamayacağı düşüncesinden hareketle merfû' sayılır.⁴⁸ Ancak, bu tür haberleri verenin, isrâîlî nakillerde bulunanlardan olmaması önem arz eder. Aksi halde verdiği bilgilerin isrâîliyyat olması mümkündür.⁴⁹

II- Hükmen Merfû' Hadisin Kısımları

1- Hükmen Merfû' Olan Sözler

Sahâbenin, isrâîliyyattan almadığı, ictihadla ulaşılamayan, yaratılışın başlangıcı ve peygamberler gibi geçmişe ait haberlerle, fiten ve kıyamet olayları gibi geleceğe ait haberler bu kategoridedir. Yine bir sahâbînin, bir fiilin yapılmasıyla, Allah'ın o fiile vereceği sevap veya ceza hakkındaki sözü de böyledir. İşte bu gibi haberler merfû' hükmüne sahiptir. Çünkü sahâbînin bunları haber vermesi, o sahâbîye bunları haber veren başka birinin bulunmasını gerektirir ki, ictihad eseri olmayan konularda sahâbeye bu bilgiyi veren, Hz. Peygamber'den başkası olamaz.⁵⁰

Rivâyet edildiğine göre İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Her kim (geçmiş veya geleceğe ait gaybı bildiğini iddia eden) bir arrâfa veya bir kâhine gider ve onun sözlerini tasdik ederse Muhammed'e indirileni inkar etmiş olur."⁵¹ Görüldüğü gibi bu hadiste ceza ilgili bir durum söz konusudur ve bu nedenle İbn Mes'ûd'un bu haberi Rasûlullah'dan duymuş olduğuna hükmedilir.⁵²

2- Hükmen Merfû' Olan Füller

Bunlar, sahâbînin kendi ictihadiyle yapma imkanı olmayan bazı hususlardır ki, sahâbî, bunları Hz. Peygamber yaparken gördüğünü söylemese bile, onların Hz. Peygamber'e ait olduklarına hükmedilir. Mesela; İmam Şafi'i (ö. 204/820), Hz. Ali'nin kusûf (güneş tutulması) namazını, her rekatta ikiden fazla rukû' ile kıldığını

⁴⁸ Koçyiğit, Age., s.267

⁴⁹ Çakan, *Hadîs Usûlü*, s.117

⁵⁰ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s.72-73; Naim, Age., I, 134; Hasenî, Age., s.78; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s.168

⁵¹ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 429

⁵² Çakan, Age., s.117,118

haber vermiştir. Hz. Ali'nin bu namazı kendi ichtihadıyla bu şekilde kılmış olabileceği söylenemez. Fakat bunu Hz. Peygamber'den bu şekilde öğrenmiş olabileceğine hükmedilir ve kûsûf namazının, her rekâta ikiden fazla rûkû' ile kılınması hükmen merfû' olur.⁵³

3- Hükmen Merfû' Olan Takrirler

Hükmen merfû' olan takrirler ise, sahâbenin, Hz. Peygamber zamanında bir işi, şu veya bu şekilde yaptıklarını haber vermesidir. "Biz Hz. Peygamber zamanında şöyle yapardık" denilerek yapılan rivayetlerin hükmen merfû' olduğunda şüphe yoktur. Çünkü sahâbenin devamlı olarak yaptıkları bir uygulamadan Hz. Peygamber'in habersiz olduğu söylenemez. Aynı şekilde yasak olan bir fiilin sahâbe tarafından devamlı olarak yapılması da düşünülemez. Bundan dolayı, Hz. Peygamber'in yapılmasına itiraz etmediği, izin verdiği veya müsamaha gösterdiği sahâbe fiilleri de merfû' hükmündedir.⁵⁴ Bu konuyla ilgili olarak İbn Hacer şöyle demektedir: "Hz. Peygamber'in takrirlerinden hükmen merfû'un misâli, sahâbenin Hz. Peygamber zamanında yaptıkları işleri haber vermesidir. Bunlar hakkında da merfû' hükmü verilir. Çünkü sahâbenin dinleriyle ilgili birçok meselede, Hz. Peygamber'e sual sormalarını gerektiren sebeplerin çokluğu dolayısıyla, O'nun (s.a.v.), sahâbenin fiillerine muttali olması kadar tabî bir şey olamaz. Aynı zamanda bu devir, vahyin gelmekte olduğu bir devirdir. Bu bakımdan sahâbe her neyi yapmış ve yapmakta devam etmişlerse, o fiil, yapılması yasaklanmayan şeylerdendir. Nitekim Câbir ve Ebû Sa'îd'in "azl" in caiz olduğu hükmünü istidlâl etmeleri, bunun en güzel örneğini teşkil eder. Bu işi, yani "azl" i uyguluyorlardı ve Kur'ân'ın nuzülü de henüz sona ermiş değildi. Eğer "azl" yasaklanan fiillerden olsaydı, herhalde bunu Kur'ân-ı Kerîm yasaklardı."⁵⁵

Söz, fiil ve takrirler dışında, sahâbe ve tâbiûnun, açık ve belirli bir tabir kullanmaksızın naklettikleri bazı haberler daha vardır ki, bunlar da merfû' hükmüne

⁵³ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 73; Naim, Age., I, 134; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, 169; Çakan, Age., s.117; Hasenî, Age., s.78

⁵⁴ Naim, Age., I, 134; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, 169

⁵⁵ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, 73; Ayrıca bkz. Hasenî, Age., s.79; "Azl" hadisi için bkz: Buhârî, *Sahîh*, Nikâh, 96; Müslim, *Sahîh*, Talâk, 26,27,28; Tirmîzî, *Sünen*, Nikâh, 39; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 39.

sahiptirler. Mesela; bir tâbiî, bir hadisi, sahâbîye isnad eder ve sahâbi ismini zikrettikten hemen sonra "hadisi ref' eder", "onu rivayet eder", "isnad eder", "sözü sahibine ulaştırır", "rivayet etti" gibi bazı tabirler kullanır; fakat hadisi kime ref' ettiğini, veya kimden rivayet ettiğini açıklamaz. Bu durumda da sözün asıl sahibinin Hz. Peygamber olduğu anlaşılır ve bu tür hadislerin de merfû' olduğuna hükmedilir.⁵⁶

III- Hükmen Merfû'a Delâlet Eden Lafız ve İbareler

1- "Biz (zamanında) şöyle yapardık" (Kümmâ nef' alü kezâ) vb.
sözler

Esas itibariyle bir sahâbînin "biz (zamanında) şöyle yapardık", yahut "şöyle yapıyorduk" gibi sözleri, Hz. Peygamber dönemine izafe edilmediği takdirde mevkûf olarak kabul edilmiştir. İbnü's-Salâh da Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)'ye uyararak bu şekilde söylemiştir.⁵⁷ Süyûtî; Hâkim, Ebû Bekr er-Râzî (ö. 370/980) ve Seyfüddîn el-Âmidî (ö. 631/1234) gibi alimlerin bu tür haberleri merfû' kabul ettiklerini belirtmiştir.⁵⁸ 'Irâkî (ö. 806/1403) de bu görüşün kuvvetli olduğunu belirtmektedir.⁵⁹

Ancak bu tür haberler, "Rasûlullah hayatta iken", "O aramızda iken", "O görüp durur iken, şöyle hareket etmekteydik", "bu şekilde diyorlardı", veya "yapıyorlardı" gibi Rasûlullah zamanına izafe edilerek rivayet edilmişlerse, bütün muhaddis ve usûl alimlerin merfû' kabul edilmiştir.⁶⁰ Buna göre, yukarıda bahsedilen terkiplerle Rasûlullah dönemine nispet edilerek nakledilen haberler, takriri hadis mahiyetini taşırlar.⁶¹

İmam Ebû Bekir el-İsmâilî (ö. 271/981) ile Ebû Bekir el-Berkânî (ö.425/1034), bu çeşit tabirlerle rivayet edilen haberlerin merfû' olmayıp, mevkûf

⁵⁶ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s.73

⁵⁷ İbnü's-Salâh, *Age*, s.43; Süyûtî, *Age*, I, 185; Nevevî, *Takrîb*, s.28; *İrşâd*, s.76; 'Irâkî, *Şerh*, I, 129; *et-Takyîd*, s.68

⁵⁸ Süyûtî, *Age*, I, 185; İbn Kesîr, *Age*, s.39

⁵⁹ 'Irâkî, *Şerh*, I, 123; *et-Takyîd*, s.68

⁶⁰ Hâkim, *Age*, s.22; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I, 30; *Takrîb*, s.28; *İrşâd*, s.76; İbnü's-Salâh, *Age*, s. 43; İbn Kesîr, *Age*, s. 39; İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, 75; Süyûtî, *Age*, I, 187; 'Irâkî, *Şerh*, I, 127; Hatîb, *Usûl*, s.381; Hasenî, *Age*, 79

⁶¹ 'Irâkî, *Şerh*, I, 127

olduğunu söylemişlerse de, bu görüşleri tasvip edilmemiştir.⁶² Zira bu gibi rivayetlerde, Rasûlullah'ın meselelere muttali olduğu ve bunları takrir ettiği ortaya çıkmaktadır.⁶³

Nevevî ise, Ebû İshâk eş-Şirâzî (ö.476/1083)'nin de benimsediği bir görüşten bahsetmektedir. Buna göre, yukarıdaki tabirlerle rivayet edilen haberler, eğer gizli kalması düşünülemez meselelerden ise, bu haber merfû', değilse mevkuftur. Hele anlatılan kıssanın muhtevassından buna Rasûlullah'ın vâkıf olduğu anlaşıyor ise, böyle bir haber kesinlikle merfû' dur.⁶⁴

Bir tâbiî, “şöyle yapıyorlardı”, “şöyle diyorlardı” veya “bunda bir beis görmezlerdi” dediğinde bu sözleriyle onun sahâbeyi kastettiği açıktır. Başkasının kastedildiğine dair bir delil olmadıkça hüküm böyledir. Aynı şekilde “selef bunu yapıyordu”, “şunu diyordu” gibi sözler de sahâbeye râcîdir. Tâbiûn “selef” dediğinde, bu, mutlak anlamda, sadece sahâbe içindir. Tâbiûnden sonra gelenlerin sözlerinde ise bu tabir, hem sahâbeyi, hem de tâbiûnu içine alır.⁶⁵

2- “Şöyle yapmak sünnettir (Mine's-sünneti kezâ)”

Sahâbenin, “mine's-sünneti kezâ” (şu şey sünnettendir, sünnettir) sözü, hem merfû' hem de mevkûf ihtimali bulunan sîgalardandır. Hz. Ali'den rivayet edilen, namazda ellerin bağlanması “sünnetten” olduğu ile ilgili rivayet müsned merfû' kabul edilmiştir. Burada Hz. Ali, Rasûlullah'ın sünnetinden başka bir şey kastetmemiş ve bu sünnete uyulması gerektiğini belirtmiştir. Zaten muhaddislerin çoğu, bu sîga ile nakledilen rivayetlerin merfû' olduğu görüşündedirler.⁶⁶ Ancak, Ebû Bekr es-Sayrafî (ö. 330/941), Ebû'l-Hasan el-Kerhî (ö. 340/954) gibi bazı alimler, burada, Rasûlullah dışında başkasının da kastedilmiş olabileceğini söylemişlerdir.⁶⁷ İbn Hacer'in ifadesine göre, İbn Abdi'l-Berr (ö. 463/1071) bu görüş

⁶² İbnü's-Salâh, Age., s.43; Süyûtî, Age., I, 186; Nevevî, *Takrîb*, s.28; İbn Kesîr, Age., s.39.

⁶³ İbnü's-Salâh, Age., s.43

⁶⁴ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I, 30

⁶⁵ Tehânevî, Age., s.122,123

⁶⁶ Hâkim, Age., s.22; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I, 30,31; Hatîb el- Bağdâdî, *el-Kifâye*, 592; Süyûtî, Age., I, 188; Kasimî, Age., s.144; İbn Hacer, Age., s.74; İbn Kesîr, Age., s.39; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 281; Hasenî, Age., s. 79

⁶⁷ 'Irâkî, *Şerh*, I, 125

üzerinde ittifak bulunduğunu ileri sürmüş ve "sahâbeden başkası bu ibareyi kullanır ve 'sünnetü'l-Ömereyn' ifadesinde olduğu gibi, 'sünnet' lafzını sahibine izafe etmez ise, bu ibare ile naklolunan haberler yine hükmen merfû' sayılır" demiştir.⁶⁸ Bu ifadenin Hz. Peygamber'in vefatından önce veya sonra söylenmesi arasında bir fark yoktur.⁶⁹

Ancak, İbn Abdi'l-Berr'e nisbet edilen, bu görüş üzerinde ittifak bulunduğu yolundaki iddia ihtilafli bir konudur. İmam Şafî'den bu konu ile ilgili olarak iki görüş nakledilmiştir: Şafî mezhebinden Ebû Bekr es-Sayrâfî; Hanefî mezhebinden Ebû Bekr er-Râzî ve Zâhirî mezhebinden İbn Hazm (ö.466/1064), bu tabirle rivayet edilen haberlerin merfû' olmadığını ileri sürerek, buna "sünnet" tabirinin Hz. Peygamber'le birlikte sahâbe ve tâbiûn için de kullanılmasını delil göstermişlerdir. Şu var ki, bunlara cevap olarak, "sünnet" bahis konusu olduğu zaman, bununla Hz. Peygamber'in sünnetinden başkasının kastedilmiş olmasının uzak bir ihtimal olduğu ileri sürülmüştür. Nitekim Buhârî (ö. 256/870), *Sahîhi*'nde İbn Şihâb tarikiyle Sâlim İbn Abdillâh İbn Ömer'in, babasından naklettiği Haccâc'la ilgili bir kıssasını zikretmiştir. Bu kıssaya göre, Sâlim İbn Abdillâh İbn Ömer; Haccâc'a : "Eğer Sünnete göre amel etmek istersen, öğle ve ikindi namazlarını cemederek kıl" demiş; İbn Şihâb da Sâlim'e "Hz. Peygamber bunu yapıyor muydu?" diye sorunca, Sâlim: "Hz. Peygamber'in Sünneti'nden başka bir şeye mi tabi olurlar?" cevabını vermiştir.⁷⁰ Medine ehline mensup, fukahâ-i seb'adan ve tâbiûnun hafızlarından olan Sâlim, sahâbenin "sünnet" lafzını kullandıkları zaman, bununla yalnız Hz. Peygamber'in Sünnetini kastettiklerini mezkur haberinde açıklamış olmaktadır.⁷¹

İbn Hacer, "Madem ki bu tür rivayetler merfû'dur, o halde niçin burada 'kâle Rasûlullah' demiyorlar?" sorusuna şu cevabı vermektedir: "Onlar bu şekilde kesin bir tabir kullanmayı, günaha düşmekten korktukları ve ihtiyatlı olmak maksadıyla terk etmişlerdir. Nitekim Ebû Kılâbe'nin Enes İbn Mâlik'ten rivayet ettiği "Sünnet olan şudur: Bir kişi (hanımı/hanımları üstüne) bir kızla evlendiğinde,

⁶⁸ İbn Hacer, Age., s.73,74

⁶⁹ Hatîb el Bağdadî, Age., s.592

⁷⁰ Buhârî, *Sahîh*, Hacc,39

⁷¹ İbn Hacer, Age., s. 74.

yedi gün onun yanında ikamet eder(daha sonra sıra tayin edilir)...⁷² hadisi bu cümledendir ve bu hadis Buhârî ve Müslim tarafından *Sahihlerinde* nakledilmiştir. Ebû Kılâbe, bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: "Eğer dileseydim, Enes'in, hadisi Hz. Peygamber'e ref ettiğini söyledim ve bunu söyleseydim yalan söylemiş olmazdım". Zira, burada geçen "sünnet olan" sözünün manası ref'tir. Fakat sahâbenin zikrettiği sîga ile hadisi rivayet etmek daha iyidir.⁷³

Diğer taraftan bir tâbiî "şöyle yapmak sünnettendir" derse, doğru olan bunun mevkûf olduğudur. Şafîî mezhebinde bazı alimler, tâbiînunun gerek bu ifadesi ile ve gerekse "şununla emrolunduk", "şundan nehyedildik" gibi ibarelerle yaptıkları rivayetleri merfû' mürsel olarak kabul etmişlerdir.⁷⁴

c) "*Şununla emrolunduk (Ümirnâ bi kezâ)*" veya "*Şundan nehyolunduk (Nühînâ 'an kezâ)*"

Sahâbenin, bu tabirlerle söyledikleri sözler de hükmen merfû' kabilindedir.⁷⁵ Bu sözlerle ilgili olarak ortaya çıkan ihtilâf, bundan önceki "mine's-sünneti" sözüyle ilgili olarak ortaya çıkan ihtilaf gibidir. Çünkü bu emir ve nehiy mutlak zikrolduğunda, bunun zâhiri, emir ve nehyin sahibi olan kimseye delâlet eder ki bu kimse de Hz. Peygamber'den başkası değildir. Bununla beraber bazı kimseler, bu görüşe de muhalefet etmişler ve buradaki emir ve nehiyden maksadın Kur'ân emri, veya icmâ, yahut bazı halifelerin emir ve nehiyleri, veyahut ta ictihad ve istinbat olduğu ihtimali üzerinde durmuşlardır. Bu itiraza ise şöyle cevap verilmiştir: Asıl olan ilkidir, diğerleri ise ihtimaldir. Bu, tıpkı bir reisin emri altında bulunan bir şahsın "emrolundum" dediği zaman, ona emreden reisten başka birinin olmayışı gibidir.⁷⁶

Bu gibi sîgalarla rivayet edilen haberlerin, muhaddislere göre merfû' ve müsned kabul edildiği, sahih olan görüşün de bu olduğu ifade edildikten sonra, Ebû

⁷² Buhârî, *Sahih*, Nikâh, 100,101; Müslim, *Sahih*, Radâ, 43,45; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Nikâh, 31, İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh, 26.

⁷³ İbn Hacer, *Age.*, s.74

⁷⁴ Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim*, I, 30,31

⁷⁵ İbnü's-Salâh, *Age.*, s.45

⁷⁶ Hâkim, *Age.*, s.22; İbn Hacer, *Age.*, s.74-75; Ayrıca bkz: Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim*, I, 30; Hatîb, *el-Kifâye*, 592; 'Irâkî, *Şerh*, I, 127,128 ; Hasenî, *Age.*, s.79

Bekr el-İsmâilî gibi bazı alimlerin ise bu gibi rivayetleri mevkûf kabul ettikleri de belirtilmiştir.⁷⁷ İbnü's-Salâh'a göre bu gibi haberlerde, emir ve nehyeden Rasûlullah'dan başkası değildir.⁷⁸ Süyûtî de bu gibi sîgalarla yapılan rivayetlerin hükmen merfû' olduğu ve bu görüşün, aynı zamanda cumhurun görüşü olduğunu zikretmiştir.⁷⁹

Nevevî, sahâbenin, “şununla emrolunduk”, “şundan nehyolunduk”, “bu şekilde hareket etmek sünnettendir” veya Enes'in “Bilâl'e ezan lafızlarını ikişer ikişer; ikâmet lafızlarını da birer birer söylemesi emrolundu”⁸⁰ gibi rivayetlerinin cumhurun da dediği üzere merfû' olduğunu belirtmiştir. Nevevî, bu tür rivayetlerin merfû' olmadığını söyleyenlerin de bulunduğunu belirtmektedir.⁸¹ Sahâbîlerin bu sîgalarla yaptıkları rivayetlerin, gerek Hz. Peygamber hayatta iken, gerekse vefatından sonra olması arasında fark yoktur.⁸²

d) “Hadisi ref' eder (Yerfe'uhu)” vb. sözler

Daha önce hükmen merfû' kavramını izah ederken değindiğimiz gibi, sahâbe veya tâbiûn tarafından sarîh bir tabir kullanmaksızın nakledilen bazı haberler vardır ki, bunlar da hükmen merfû' kabul edilmişlerdir. Meselâ, bir tâbîî, bir hadisi sahâbeye isnad ettikten sonra “hadisi ref' eder”, “onu rivayet eder”, “isnad eder”, “rivayet ederek”, “sözü sahibine ulaştırır”, “rivayet etti”, gibi bazı tabirler kullanır; fakat hadisi kime ref' ettiğini, yahut kimden rivayet ettiğini tasrih etmez ise, bu sözün asıl sahibinin Hz. Peygamber olduğu anlaşılır ve hadisin merfû' olduğuna hükmedilir.⁸³

Sonuç olarak, isnadı sahâbede kalan söz, fiil ve takrirlere genel olarak mevkûf hadis denilmiştir. Ancak dikkat edilecek olursa, bu tarif isnad merkezlidir.

⁷⁷ İbnü's-Salâh, Age., s. 45; Nevevî, *İrşâd*, s.77; İbn Kesîr, Age., s.39; 'Irâkî, *Şerh*, I, 126.

⁷⁸ İbnü's-Salâh, Age., s. 45

⁷⁹ Süyûtî, Age., I, 188

⁸⁰ Buhârî, *Sahîh*, Ezân, 1, 2; Müslim, *Sahîh*, Salât, 2,3,5.

⁸¹ Nevevî, *Takrîb*, s.28; İbn Kesîr, Age., s.39

⁸² Nevevî, *Takrîb*, s.28 ; İrşâd, s.77; Bağdâdî, *el-Kifâye*, s.592; Ayrıca bkz: Hatîb, *Usûl*, s.381

⁸³ İbnü's-Salâh, Age., s.46; Nevevî, *Takrîb*, s.28; *Şerhu Sahîhi Müslim*, I, 30; *İrşâd*, s.77; İbn Kesîr, Age., s.40; Süyûtî, Age., I, 191-193 ; 'Irâkî, *Şerh*, I, 133; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, 169

Bu durumda rivayetin bir başka senedle Hz. Peygamber'e ulaşma ihtimali vardır. O zaman bu rivayet mevkûf değil, merfû' olmaktadır. Bir de sahâbeden nakledilmekle birlikte, Hz. Peygamber dönemine izafe edilerek hükmen merfû' statüsü kazanan rivayetler söz konusudur. Bütün bunlar mevkûf hadisin tarifi, sınırları, hükmen merfû' kavramı ve onunla ilgisi gibi konuların tekrar ele alınması ve bu tariflerin sınırlarının belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim bu tür rivayetler, sıhhat açısından ele alınırken önemli problemlerle karşılaşmaktadır. Kanaatimizce sahâbenin kendi söz, fiil ve takrirleri ile, isnadı sahâbede kalan ancak Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali bulunan rivayetlerin birbirinden ayrılması gereklidir. Bu durum özellikle sahâbe sözlerinin hukûkî değeri açısından oldukça önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul 1997.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982,

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

ENSÂRÎ, Zeynüddîn Zekeriyya b. Muhammed, *Fethu'l-Bâkî 'alâ Elfıyyeti'l-'Irâkî*, Fas 1354/1935.

HÂKİM, Ebu Abdullah Muhammed en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'Ulûmi'l-Hadîs*, Kahire 1356/1937.

HASENÎ, Muhammed b. 'Alevî el-Mâlikî, *el-Menhelü'l-Latîf fi Usûli'l-Hadîsi's-Şerîf*, Cidde 1410/1990.

HATİB, Muhammed 'Accâc, *Usûlü'l-Hadîs 'Ulûmuhû ve Mustalahuhû*, Beyrut 1409/1989.

'İRÂKÎ, Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn, *et-Takyîd ve'l-İdâh limâ Utlika ve U'lîka min Mukaddimeti İbni's-Salâh*, Beyrut 1413/1993; *Şerhu Elfıyyeti'l-'Irâkî*, Fas, 1354/1935.

- İBN EBÎ ŞEYBE**, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el- Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, (Tahk: Kemâl Yûsuf el-Hût), Riyad 1409/1989.
- İBN HACER**, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Hadîs İstılahları Hakkında Nühbetü'l-Fiker Şerhi*, (Trc:Talat Koçyiğit), A.Ü.İ.F.Yayımları, Ankara 1971; *el-Vukûf 'alâ mâ fi Sahîhi Müslim mine'l-Mevkûf*, (Thk:Abdullah el-Leysî el-Ensârî), Beyrut 1406/1986.
- İBN HANBEL**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.
- İBN HİBBÂN**, Ebû Hâtim Muhammed el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân* (Thk: Şu'ayb el-Arnaût), Beyrut 1993-1994.
- İBN KESİR**, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer ed-Dımeşkî, *el-Bâ'ısü'l-Hasîs fi İhtisârî 'Ulûmi'l-Hadîs*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Beyrut 1408/1988.
- İBN MÂCE**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.
- İBN MANZÜR**, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut 1990.
- İBNÜ'L-ESİR**, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Câmi'u'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Rasûl*, yy.1389/1969.
- İBNÜ'S-SALÂH**, Ebû 'Amr b. Abdırrahman eş-Şehrezûrî, *'Ulûmi'l-Hadîs*, Halep 1966.
- KÂSİMÎ**, Muhammed Cemâleddin, *Kavâ'idü't-Tahdîs*, Dımeşk 1961.
- KOÇYİĞİT**, Talat, *Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992; *Hadîs Usûlü*, A.Ü.İ.F.Y., Ankara 1967.
- MÜSLİM**, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, (Thk: M. Fuâd Abdulbâkî), Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.
- NAİM**, Ahmed, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, Ankara 1970.
- NEVEVÎ**, Ebû Zekerriyyâ Yahyâ b. Şerefüddîn, *et-Takrîb ve't-Teysîr Li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr fi Usûli'l-Hadîs*, Beyrut 1986; *İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik ilâ Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâik*, (Thk. Nuruddin 'İtr), Beyrut 1411/1991.
- SÜYÛTÎ**, Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Tedribü'r-Râvî fi*

Şerhi Takribî'n-Nevevî, Medine 1392/1972.

TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed İbnu Latîf el-Osmânî, *Yeni Usûl-i Hadîs*,

(Thk:Abdulfettâh Ebû Gudde, Trc: İbrahim Cânan), İzmir 1982.

TOKSARI, Ali, "*Hadîs İlmi Açısından Sahâbî Kavli ve Değeri*", E.Ü.İ.F.D, Sayı:2,
Kayseri 1985.

UĞUR, Müctebâ, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

YARDIM, Ali, *Hadîs I*, İzmir 1984.